

Justyna Pacelt, Ludwik Mazurkiewicz

Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie

Rozwój turystyki kulturowej z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju na przykładzie prowincji Alicante w Hiszpanii

Słowa kluczowe: turystyka masowa, prowincja Alicante, turystyka kulturowa, zrównoważony rozwój

Streszczenie

Prowincja Alicante posiada jedne z najlepszych w Hiszpanii warunki dla rozwoju masowej turystyki wypoczynkowej. Od połowy XX wieku masowy wypoczynek zdominował turystyczny rozwój prowincji. W tamtym okresie weszła ona w fazę penetracji, po której nastąpił rozwój, a pod koniec zeszłego stulecia prowincja weszła w fazę stagnacji. Aby nie dopuścić do utraty napływu turystów, lokalne władze postanowiły zmienić swoje wcześniejsze podejście do rozwoju turystycznego i sięgnąć po niewykorzystane dotąd zasoby kulturowe oraz naturalne. W związku z tym zaczęto wprowadzać różne formy turystyki kulturowej. Najpopularniejsze okazały się: turystyka winiarska, turystyka na obszarach chronionych oraz wycieczki do miejsc wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Formy te rozwijane są z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, pomagają chronić środowisko naturalne, wychodzą naprzeciw wymaganiom turystów oraz stwarzają nowe możliwości zarobkowe dla społeczności lokalnych, które dążą w ten sposób do poprawy warunków życia.

Wstęp

Prowincja Alicante położona jest na śródziemnomorskim wybrzeżu Hiszpanii we Wspólnocie Autonomicznej Walencja. Wspólnota dzieli się na trzy prowincje. Alicante jest jej najbardziej na południe wysuniętą częścią. Znana jest nie tylko z szerokich i piaszczystych plaż, ale również z pięknego, górzystego krajobrazu związanego z przedgórzem i samymi Górami Betyckimi.

Korzystne warunki klimatyczne i naturalne oraz sprzyjające nastawienie władz lokalnych spowodowały, że od połowy XX wieku rozwój prowincji zdominowała masowa turystyka wypoczynkowa. Jej rozwój stanowić może książkowy wręcz przykład cyklu życia obszaru turystycznego, w którym wyróżnić się dają cztery najważniejsze fazy: penetracji, rozwoju, stagnacji i odmłodzenia [Vera-Rebollo, Rodríguez-Sánchez 2010, ss. 3-5]. Proces ten został opisany w latach osiemdziesiątych na łamach czasopisma *The Canadian Geographer* przez R. W. Butler'a jako cykl życia obszaru turystycznego. W swoim artykule autor wskazuje na potrzebę odmłodzenia destynacji poprzez urozmaicenie istniejącej oferty lub wręcz tworzenie całkowicie nowej opartej na niewykorzystanych dotychczas zasobach [Butler 1980, s. 9].

Faza penetracji rozpoczęła się w latach pięćdziesiątych, kiedy to niezaludnione jeszcze plaże zaczęły przyciągać osoby poszukujące ciszy i spokoju. Byli to turyści, którzy dopiero odkrywali nowy obszar, nie powodując jeszcze szkód i dewastacji w środowisku naturalnym i nie wywierając znaczącego wpływu na życie społeczne miejsc, do których trafiali.

Ryc. 1. Położenie prowincji Alicante

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://mapasinteractivos.didactalia.net>

Faza penetracji skończyła się stosunkowo szybko. W kolejnej dekadzie liczba przyjazdów zaczęła wyraźnie rosnąć stanowiąc dowód, że obszar wszedł w fazę wzrostu. Atrakcyjne wybrzeże, malownicze krajobrazy oraz sprzyjający klimat spowodowały szybki wzrost przyjazdów nie tylko turystów z Hiszpanii, ale także pochodzących z rozwiniętych krajów Unii Europejskiej, głównie Wielkiej Brytanii, Niemiec i krajów skandynawskich [Huete 2005, ss. 375-377]. Zmianie uległ nie tylko rodzaj przybyszów, ale również charakter wizyt. Zaczęły dominować osoby niemal wyłącznie nastawione na bierny wypoczynek i konsumpcję, niewielu natomiast było zainteresowanych innymi formami turystyki, na przykład, poznaniem odwiedzanych miejsc. W konsekwencji, oferowane usługi posiadały dość jednostronny charakter, koncentrując się na wymaganiach związanych z wypoczynkiem. Przeważała mało urozmaicona, standaryzowana oferta, oparta w głównej mierze o infrastrukturę typową dla nadmorskich miejscowości wypoczynkowych, niewykraczająca poza miejsca noclegowe, bary, restauracje i sklepy z pamiątkami. Obszar stracił swój dotychczasowy unikatowy charakter. Zamiast restauracji serwujących regionalne potrawy pojawiły się wszechobecne „fast-food’y”, a w lokalnym krajobrazie zaczęło pojawiać się zagospodarowanie turystyczne charakterystyczne dla nadmorskich resortów wypoczynkowych. Najpopularniejsze okazały się dwa sposoby tego zagospodarowania - hotelarstwo oraz rezydencje. Ten drugi rodzaj okazał się znacznie popularniejszy. Polegał on na pobytach w zakupionych lub wynajętych domach położonych w innym miejscu niż miejsce zamieszkania. Mieszkańcy zamożnych krajów Unii, którzy chętnie kupowali domy na wybrzeżu, dali początek turystyce opartej na noclegach i pobycie w takich domach, tzw. turystyce rezydencjalnej (hiszp. *turismo residencial*, tłum. własne) na obszarze Alicante [Mazón, Aledo 2005, ss.6-9]. Ze względu na sprzyjające warunki związane z sytuacją na rynku walutowym w tamtym okresie, Hiszpania stała się bardzo atrakcyjnym obszarem

docelowym dla tych mieszkańców krajów Unii, którzy posiadali walutę o dużej sile nabywczej. Faza rozwoju i związany z nią największy rozwój turystyki trwał na obszarze Alicante od lat sześćdziesiątych do połowy lat osiemdziesiątych XX wieku [Vera-Rebollo, Rodríguez-Sánchez 2010, ss. 2-4], (Ryc. 2). W tym czasie powstały, niejednokrotnie od podstaw, liczne kompleksy hotelowe oraz osiedla domów jednorodzinnych przeznaczone do zamieszkania przez turystów. Dzięki turystyce opartej na pobytach w tych domach do prowincji zaczęli napływać tzw. „rezydenci” (hiszp. *residentes*), czyli osoby, które je kupiły lub wynajęły. Ze względu na długość pobytów w „rezydencjach” oraz z uwagi na charakter tych wizyt, socjologowie z miejscowego Uniwersytetu odnosili charakter tej formy turystyki do rodzaju imigracji [Mazón, Aledo 2005, ss.79-80]. Właściciele przebywali w domach przez część roku. W przypadku osób aktywnych zawodowo był to głównie okres wakacyjny, natomiast turyści, a przede wszystkim osoby emerytowane przebywały tam znacznie dłużej. Rezydenci, mając własny dom i znając odwiedzane miejsce, zachowywali się raczej jak mieszkańcy, niż jak urlopowicze; robili zakupy w supermarketach, wielu miało swoje samochody, a zatem wydawali mniej na noclegi, restauracje, taksówki, czy wynajem samochodów. Nie przynosili więc takich samych zysków jak turyści zakwaterowani w hotelach. Według raportu Instytutu Badań Turystyki z 2004 roku, średni wydatek dzienny turysty wynajmującego pokój w hotelu wynosi 93,4 euro, podczas gdy turysta zamieszkujący swój dom wydawał około 30 euro dziennie. W tym samym raporcie, uwzględniając cel podróży, turystyka kulturowa znajduje się na drugim miejscu (po osobach przyjeżdżających w celach biznesowych) ze średnim wydatkiem dziennym na poziomie 79 euro [Instituto de Estudios Turísticos 2004, ss.43-46]. Miejscowi przedsiębiorcy oraz usługodawcy narzekali na niską rentowność turystyki rezydencjalnej [Huete, Mantecón, Mazón 2008, ss. 4-5]. Była ona także krytykowana przez specjalistów z dziedziny turystyki z Uniwersytetu w Alicante za to, że nie generowała trwałych wpływów, co najwyżej jednorazowe – ze sprzedaży terenu. Zagospodarowanie hotelowe generowało natomiast coroczne, stałe przychody. Rozwój turystyki przyciągał nie tylko turystów, lecz również imigrantów z innych części kraju oraz z zagranicy, którzy przybywali do Alicante w celach zarobkowych. Zaczęły powstawać miejsca pracy w sektorze usługowym a zapotrzebowanie na infrastrukturę turystyczną spowodowało wzrost zatrudnienia w sektorze budowlanym. Imigranci, obok rezydentów stanowili kolejną falę napływu nowych mieszkańców do prowincji. To właśnie od lat sześćdziesiątych w wielu nadmorskich miejscowościach nastąpił wysoki przyrost demograficzny o 200, a w niektórych przypadkach nawet o ponad 300% w ciągu czterdziestu lat [Mazón, Huete 2005, s. 106]. Niestety, rozwój demograficzny nie szedł w parze z rozwojem infrastruktury. Nowym mieszkańcom należało zapewnić takie usługi jak: elektryczność, wywóz śmieci czy służbę zdrowia, istotną zwłaszcza w przypadku osób starszych. Nie zawsze było to możliwe, a w wielu przypadkach procesy te trwały latami. Ponadto, zasiedlanie nowych terenów odbywało się w sposób chaotyczny, niekontrolowany. Niejednokrotnie wybór terenu pod zabudowę zależał po prostu od ceny gruntu i padał na miejsca, które okazywały się tańsze, ale nie były właściwe. Za taką sytuację odpowiadał rynek sprzedaży nieruchomości, który zaczął dominować w lokalnej gospodarce. Prowadziło to do tego, że mieszkanie na obszarze szybkiego wzrostu zabudowy zaczęło tracić na atrakcyjności. Głównymi beneficjentami boomu w sektorze turystycznym oraz budowlanym były podmioty zagraniczne. W przypadku turystyki byli to zagraniczni touroperatorzy, natomiast korzyści z sektora budowlanego przypadły w udziale międzynarodowym koncernom deweloperskim [Huete, Mantecón, Mazón 2008, ss. 6-7].

Dynamiczny napływ turystów i imigrantów oraz związana z tym przemiana niewielkich rybackich i rolniczych miejscowości w duże ośrodki turystyczne sprawiły, że zaczęły one zmieniać swój dotychczasowy charakter. Społeczności lokalne traciły swoją kulturową tożsamość, stopniowo zanikały i rozpadały się dotychczasowe więzi i relacje międzyludzkie, zaczęły pojawiać się dotychczas nieznanne formy zachowania i nowe obyczaje. W sferze

ekonomicznej stopniowo zaczęły tracić znaczenie dotychczas wykonywane profesje. Pojawiły się natomiast nowe szanse zatrudnienia w sektorze usług. Pod wpływem nieplanowanego rozwoju infrastruktury turystycznej niszczeniu zaczęło ulegać środowisko naturalne.

Wiele miejsc o wysokich walorach przyrodniczych zostało nieodwracalnie zniszczonych. Niektóre gatunki roślin i zwierząt straciły swoje naturalne ekosystemy i w związku z tym już tam nie występują. Podobnie stało się z wieloma gatunkami roślin uprawnych, które np. tak jak winorośl tworzyły specyficzny krajobraz lokalny oraz generowały miejsca pracy [Aledo, Mazón, Mantecón 2006, ss. 16-18].

Na początku lat dziewięćdziesiątych prowincja weszła w fazę stagnacji. Liczba przyjazdów przestała rosnąć, co zaczęło być zresztą charakterystyczne dla całej Hiszpanii. Mówiło się wtedy nawet o kryzysie turystycznym z lat dziewięćdziesiątych [Baños-Castiñeira 1998, s.90]. Jedną z jego przyczyn było przystąpienie Hiszpanii do Unii Europejskiej w 1986 roku. Od tego momentu kraj przestał być już tak atrakcyjny cenowo jak miało to miejsce wcześniej. Kraje spoza Unii o podobnych walorach pod względem klimatu i warunków spędzania urlopu, oferowały wyraźnie taniej te same produkty turystyki wypoczynkowej, stając się poważnymi konkurentami. Dodatkowo, spadek wartości funta brytyjskiego przyczynił się do zmniejszenia liczby przyjazdów Brytyjczyków, którzy dominowali wśród turystów zagranicznych. Nie zmienił się sposób inwestowania w infrastrukturę turystyczną, jednak przestało przybywać nowych inwestorów. Pociągnęło to za sobą wzrost bezrobocia w sektorze turystycznym oraz budowlanym. Ludzie, którzy w fazie wzrostu odeszli od tradycyjnych form zatrudnienia w rolnictwie oraz rybołówstwie, zatrudniając się w usługach turystycznych, zostali bez pracy. Do tego doszły problemy związane z ciągle nie uregulowaną sprawą dotyczącą nieprawidłowego użytkowania terenu oraz zwiększającym się poziomem zniszczenia środowiska naturalnego. W miarę czasu opisany proces zaczął się pogłębiać i przed prowincją stanęło całkiem realne zagrożenie wejścia w fazę spadku [Capdepón-Frías, Rodríguez-Sánchez, Such-Climent 2007, s. 1-3].

W związku ze spowolnieniem oraz zagrożeniem możliwością spadku aktywności turystycznej na obszarze prowincji Alicante, jej władze podjęły próby powstrzymania niekorzystnego zjawiska. Swoje poczynania oparły na dwóch ważnych przesłankach: pojawieniu się nowego trendu w turystyce światowej oraz postulatach i zaleceniach Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro z 1992 roku.

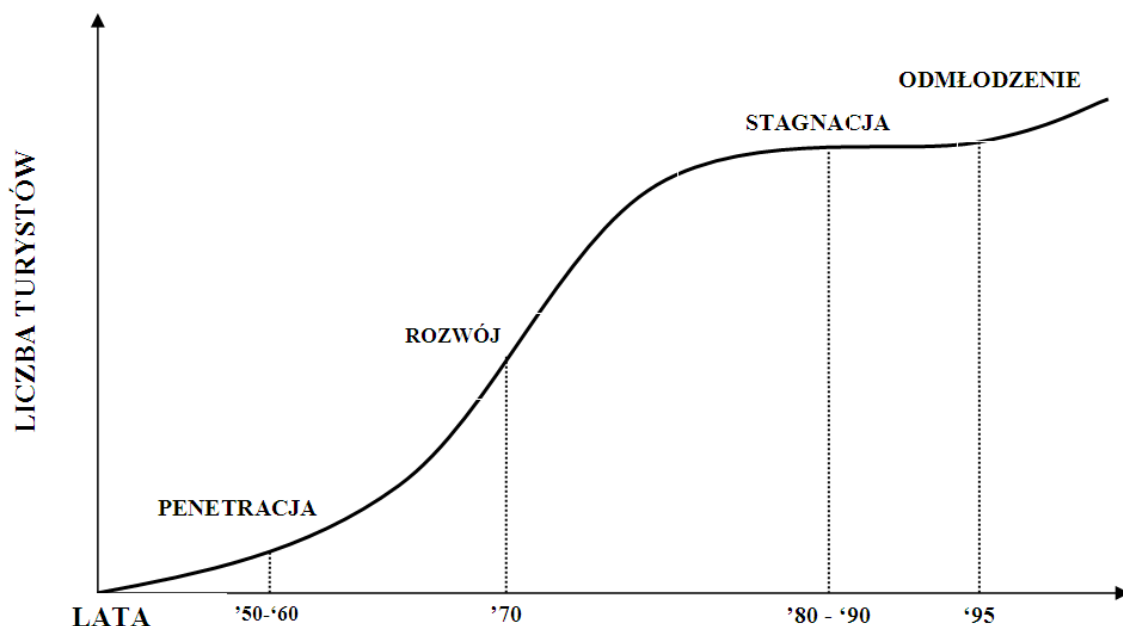
Koniec XX i początek XXI wieku zaowocowały wzrostem popytu na alternatywne formy turystyki, do których można zaliczyć również te oparte na zasobach kulturowych. Wzrost ten spowodowany był lepszym wykształceniem oraz większą ilością czasu wolnego, jakim dysponowały bogate społeczeństwa [Santos Velasco 2002, s.18]. Pojawiało się coraz więcej turystów, dla których podstawowym w ich podróżach po świecie, stał się cel poznawczy. Interesowały ich zarówno walory przyrodnicze jak i kulturowe, lecz treścią tej turystyki był specyficzny stosunek do odwiedzanych atrakcji. Ten rodzaj turystów jest wyjątkowo podatny na hasła, apele oraz przedsięwzięcia dotyczące ochrony turystycznych walorów przyrodniczych i kulturowych. Ich pojawienie się, szczególnie w miejscach o znaczeniu kulturowym, spowodowało, że zaczęły one prezentować duży potencjał dochodowy.

Użytkowanie tych zasobów powinno odbywać się w równowadze z ich ochroną, a osobami tworzącymi popyt na te produkty powinny być niewielkie grupy niemające wiele wspólnego z turystami korzystającymi z oferty turystyki masowej.

Zalecenia z Rio znalazły swoje odbicie w propozycjach formułowanych pod adresem turystyki również w Europie. Przykładem może być Międzynarodowa Konferencja o Bioróżnorodności i Turystyce w Berlinie z 1997 roku. Mając na uwadze prognozy wysokiego wzrostu aktywności turystycznej w trzecim tysiącleciu pojawiły się na niej propozycje rozwoju turystyki z uwzględnieniem dbałości o kulturę, uwarunkowania społeczne, ekonomiczne i środowiskowe. Prognozy dotyczące sektora, skłaniały do opinii,

że ma on szansę stać się najbardziej dochodowym przemysłem na świecie [Santos-Velasco 2002, ss. 18- 19]. Według danych z 1995 roku, w Hiszpanii zanotowano 965 000 wyjazdów w związku z turystyką kulturową, a Karta Turystyki Kulturowej (*International Cultural Tourism Charter*) zatwierdzona w 1999 roku w Meksyku wskazała na fakt, iż turystyka odgrywa ważną i zarazem niezwykle pozytywną rolę w procesie zachowania dziedzictwa kulturowego.

Ryc. 2. Cykl życia obszaru turystycznego w Alicante

Źródło: opracowanie własne

Biorąc pod uwagę obydwie przesłanki władze prowincji Alicante podjęły decyzję o rozwoju turystyki zrównoważonej na swoim obszarze jako alternatywy dla turystyki masowej. Miała to być turystyka oparta o zasoby naturalne oraz kulturowe regionu uwzględniająca udział regionalnych i lokalnych przedsiębiorców. Jej rozwój wraz z towarzyszącą infrastrukturą turystyczną powinny szanować chłonność środowiskową i społeczną obszaru jak i jego zasoby naturalne, krajobraz, dziedzictwo kulturowe, oraz tożsamość i odrębność kulturową mieszkańców [Capdepón-Frías, Rodríguez-Sánchez, Such-Climent 2007, s. 4].

Tak rozumiana turystyka miała zatem angażować podmioty lokalne, tworzyć miejsca pracy oraz dbać o dziedzictwo regionu, przyjmując zupełnie inne priorytety niż turystyka masowa. Podstawą nowej turystyki miały być nie tyle zasoby, które mogłyby ulec wyczerpaniu, jak np. grunt pod zabudowę osiedli „drugich domów” czy hoteli, lecz takie, które przy odpowiednim zarządzaniu oraz dbałości o ich stan miały pozostać w niezmienionej formie w przyszłości (np. zabytki architektury, krajobrazy chronione).

Władze prowincji zmierzały nie tylko do powstrzymania niekorzystnego trendu przejawiającego się w niebezpieczeństwie wejścia w fazę spadku. Podejmując wymienione wyżej zamierzenia miały na celu odwrócenie trendu i odmłodzenie cyklu życia obszaru, a więc powrotu do zjawiska wzrostu turystyki w jego obrębie (Ryc.2). Aby osiągnąć ten cel zaplanowano rozwój trzech podstawowych rodzajów turystyki dających się zaklasyfikować jako turystyka kulturowa.

Turystyka kulturowa w Alicante

Alicante posiada bogatą ofertę dla turystyki kulturowej, w której znajdują się m.in. trzy elementy wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO: Sztuka naskalna basenu Morza Śródziemnego na Półwyspie Iberyjskim, Gaj palmowy Elche oraz niematerialne „Misterium w Elche”. Żeby stworzyć produkt turystyczny, obok walorów stanowiących jego istotę, konieczne są usługi związane z transportem do miejsca docelowego, gdzie te walory się znajdują oraz z zapewnieniem turystom odpowiednich warunków pobytu (usługi noclegowe, żywieniowe, rozrywkowe, z zakresu przewodnictwa, pilotażu i organizowania wycieczek). Ważne są również wszystkie elementy zapewniające odpowiedni wizerunek miejsca, a więc estetyczny wygląd, wykwalifikowana, uprzejma i miła obsługa, szeroki pakiet usług zapewniający bezpieczeństwo [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2002, s.33]. Dzięki rozwojowi turystyki masowej, infrastruktura, transport, gastronomia, zakwaterowanie oraz wykwalifikowany personel były już zapewnione. Istniały również niemal nienaruszone zabytki kulturowe. Pomimo tego bogactwa zasobów nie potrafią stworzyć w poprzednim okresie ciekawych produktów. Dominował głównie jeden, oparty o bierny wypoczynek na plaży (hiszp. *sol y playa*). Brakowało też jakiegokolwiek oferty uzupełniającej [Vera-Rebollo, Ivars-Baidal 2003, s. 194]. Zgodnie z nowym nastawieniem władze regionalne, lokalne oraz miejscowi przedsiębiorcy stanęli przed zadaniem udostępnienia turystom innych niż plaże zasobów prowincji oraz zmianą jej wizerunku z kojarzonego z turystyką masową na taki, gdzie alternatywne formy turystyki odgrywają istotną rolę. Postawiono z jednej strony na zabytki kultury, z drugiej, na szlaki turystyczne. Jedne miały związek z drugimi - udostępnienie zabytków wiązało się z organizacją tras, wycieczek, zwiedzania oraz usług przewodnickich. Równocześnie jednak szlaki turystyczne stanowiły same w sobie produkt kulturowy.

Szlaki turystyczne stały się najszerzej rozbudowaną ofertą. W Polsce przykładem tego typu szlaków może być Szlak Architektury Drewnianej. Nie chodzi o drogę dla pieszych (np. w górach) lecz o trasę wytyczoną według jakiegoś klucza tematycznego. Turystyka na szlakach miała służyć nie tylko poznaniu dziedzictwa kulturowego prowincji. Z poznawczą oraz gastronomiczną, jako ważnym komponentem kultury miejscowej, łączyła w sobie także elementy turystyki aktywnej, przy czym całość oferty podporządkowana była zasadom ochrony przyrody. Szlaki turystyczne miały być wyznaczone tak, żeby przebiegać w zasadniczej części po obszarach chronionych. Ważne jest również to, że zadaniem turystyki na szlakach związanym z postulatem zrównowazenia była aktywizacja tych części prowincji, które są oddalone od wybrzeża. Turystyka związana z wypoczynkiem na plaży rozwijała się bowiem jedynie w miejscowościach położonych nad samym brzegiem morza, gdy tymczasem lądowe wnętrza prowincji było prawie nietknięte przez turystów [Martí-Ciriquián, Nolasco-Cirugeda, Ortuño-Padilla 2012, ss. 1-2].

Władze były zobowiązane przestrzegać zasad turystyki zrównowazonej. Narzucało im to Prawa o Turystyce we Wspólnocie Autonomicznej Walencji. Zgodnie z nim, nowe produkty turystyczne nie mogły przybierać charakteru masowego, a wpływy z nowych form uprawiania turystyki powinny trafiać do lokalnych przedsiębiorców oraz instytucji, aby przyczynić się do poprawy warunków życia lokalnych społeczności.

Z badań nad turystyką w prowincji Alicante wynika, że dotychczas najpopularniejsze wśród turystów oraz najkorzystniejsze dla miejscowej ludności okazały się następujące produkty: trasa winiarska, turystyka na obszarach chronionych, oraz trasy i wycieczki poświęcone zabytkom z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO. Warto zwrócić uwagę, że dwa pierwsze produkty oparte zostały na niewykorzystanych dotychczas zasobach położonych na terenach wiejskich. Na korzyści płynące z wykorzystania tego typu obszarów w sposób zrównowazony wskazuje K. Widawski [2011, ss. 51-53].

1. Trasa turystyki winiarskiej

Turystyka winiarska, zwana również enoturystyką, zanotowała wyraźny wzrost zainteresowania w ostatnich latach w Hiszpanii. W związku z tym od 2000 roku zaczęto tworzyć trasy dla tej formy turystyki. Władze lokalne dążą do rozwijania terenów wiejskich gdzie uprawa i wyrób wina mają znaczący wpływ na miejscową kulturę oraz gospodarkę tworząc przy tym niepowtarzalny krajobraz. Wspomniane trasy generują napływ turystów, którzy chętnie korzystają z nowej oferty. W ten sposób utwierdziły swoją pozycję na rynku (również turystycznym) takie destynacje jak: Rioja, Ribera del Duero czy Jerez [Andreu-Guerrero, Verdú-Albert 2012, s. 38]. W przypadku prowincji Alicante mamy do czynienia z rozwojem działalności turystycznej w miejscowościach oddalonych od wybrzeża, które nie mają równie wysokich wpływów z turystyki masowej jak te położone nad samym brzegiem Morza Śródziemnego. Turystyka winiarska odgrywa zatem kluczową rolę w tworzeniu produktu turystycznego w miejscowościach, przez które przechodzi Trasa Winiarska Alicante (hiszp. *Ruta del Vino de Alicante*, tłum. własne).

Jedną z definicji turystyki winiarskiej sformułowana w 2006 roku określa ją jako podróże i pobyty poświęcone poznawaniu krajobrazu, sposobów i miejsc wytwarzania wina wraz z działaniami ukierunkowanymi na zdobywanie wiedzy o winie oraz na jego zakup. Według tej definicji turystyka winiarska jest nie tylko odrębnym produktem lecz również tworzy własny model rozwoju ekonomicznego dający się łatwo przystosować do zasad zrównoważonego rozwoju, pozwalającego integrować ze sobą strefy uprawy wina, podnosić konkurencyjność danego obszaru na rynku turystycznym i winiarskim oraz zwiększać produkcję wina, a wszystko to z poszanowaniem dla środowiska oraz polepszeniem warunków życia ludności miejscowej [Andreu -Guerrero, Verdú- Albert 2012, s. 39].

Zaletą turystyki winiarskiej jest to, że stanowi ona specyficzny dodatek do całego procesu uprawy i wytwarzania wina, które już samo w sobie niesie korzyści ekonomiczne dla regionu. Można powiedzieć, że jest ona nieszkodliwa ponieważ nie przybiera charakteru masowego a jedynie wspomaga promocję regionów uprawy wina. Ponadto jest korzystna jeżeli chodzi o zaangażowanie zawodowe miejscowej ludności i przyczynia się także do odzyskania lokalnego krajobrazu kulturowego jaki stanowiły niegdyś winnice. Władze regionalne oraz lokalne były tego świadome i dążyły do jej popularyzacji. Warunkiem rozwoju tej formy turystyki jest oczywiście obecność winnic. Uprawa wina odbywa się za pomocą metod, które nie powodują szkód w środowisku naturalnym. Utrzymanie winnic oraz wytwarzanie wina generuje miejsca pracy oparte o lokalną gospodarkę, co podporządkowuje się zasadom zrównoważonego rozwoju. Przemierzanie tras tematycznych związanych z winem może odbywać się z przewodnikiem lub w grupach. Tworzą się zatem miejsca pracy nie tylko przy uprawie i wytwarzaniu wina lecz również przy jego komercjalizacji oraz organizacji wycieczek tematycznych. Obecność turystyki opartej na uprawie winorośli w regionie daje przewagę w tworzeniu oferty nad tymi regionami, które jej nie posiadają. Ponadto stwarza nowe możliwości pojawienia się na rynku produktów oraz usług związanych z winem oraz z turystyką [López-Guzmán, Sánchez 2008, ss. 163-165]. Generuje napływ turystów i staje się głównym motywem ich przyjazdów, a nie jedynie dopełnieniem oferty podstawowej, przyczyniając się w ten sposób do tworzenia korzystnego wizerunku odwiedzanego miejsca. Ten rodzaj turystyki przyciąga turystów odpowiedzialnych, którzy są zainteresowani poznaniem lokalnej kultury i w związku z tym odnoszą się z szacunkiem do miejsc, które odwiedzają. Uprawa wina pomaga także w zachowaniu częściowo utraconych tradycji winiarskich w regionie.

Niezbędnym komponentem turystyki winiarskiej są trasy tematyczne. Wzbogacają lokalną ofertę wychodząc zarazem naprzeciw nowym wymaganiom turystów, którym nie wystarcza już jedynie oferta podstawowa. Wokół tras powstaje szereg działalności

związanych z ich tworzeniem oraz komercjalizacją, które sprzyjają nawiązywaniu współpracy międzysektorowej na poziomie lokalnym [Herbert 2001, s. 318].

Turystyka winiarska jest rodzajem turystyki tematycznej, która dzięki trasom tworzy i rozwija nowe produkty. Trasy te oparte są zazwyczaj o zasoby naturalne (głównie krajobrazy) oraz infrastrukturę (winnice, muzea wina, bazę noclegową itd.), a dzięki ich unikalnemu charakterowi zawierają wiele elementów poznawczych. Wizytacja tras obejmuje m.in.: pobyt w winiarni oraz w winnicy, degustację lokalnej gastronomii połączoną z degustacją wina, wizytę w muzeum, podziwianie typowego dla tej działalności krajobrazu oraz nocleg w miejscach związanych z tą tematyką (np. schroniska czy wręcz miejsca noclegowe przy samych winnicach). Ponadto, trasy winne uważane są za narzędzie wspomagające rozwój obszarów wiejskich; powstają miejsca pracy przy uprawie i sprzedaży wina a poprzez degustację i kupno wina turysta zachowuje pozytywne wrażenie o danym obszarze [Fávero, Antunes 2007, ss. 134-135].

Według niektórych autorów, głównymi zadaniami turystyki winiarskiej są: zwiększanie zasobności ludności miejscowej oraz tworzenie nowych miejsc pracy, finansowanie rozwoju infrastruktury lokalnej oraz rozwój ekonomiczny przy zachowaniu i poszanowaniu zasobów naturalnych i kulturowych [Andreu- Guerrero, Verdú- Albert 2012, s. 42].

Pomysł utworzenia trasy winiarskiej w Alicante powstał w 2006 roku w celu promowania lokalnych win, gastronomii oraz kultury poprzez rozwój działalności turystycznej opartej o te właśnie elementy. Komercjalizację produktu rozpoczęto natomiast w 2009 roku. W przedsięwzięciu tym wzięły udział władze prowincji oraz *Consejo Regulador*¹. Do zarządzania trasą utworzona została *Asociación de la Ruta del Vino de Alicante* złożona z przedstawicieli władz lokalnych oraz reprezentantów z ramienia *Consejo Regulador*.

Dzięki tym staraniom Trasa Winiarska Alicante została zakwalifikowana do procesu zatwierdzenia jej jako jednej z oficjalnych Tras Winiarskich w Hiszpanii. Trasy te definiowane są przez Ministerstwo Przemysłu, Energii i Turystyki jako „zbiór obecnych oraz potencjalnych zasobów i usług turystycznych strefy wytwarzania wina w celu utworzenia unikalnego i odrębnego produktu, który umocniłby pozycję na rynku danego obszaru zaspokajając wymagania turystów oraz wspierając rozwój społeczny i ekonomiczny tegoż właśnie obszaru”. Według tego samego Ministerstwa produkt turystyczny, jakim są trasy winiarskie powinien wspomagać rozwój danego obszaru wiejskiego z uwzględnieniem zasad zrównoważonego rozwoju w celu poprawy warunków życia miejscowej ludności [Andreu-Guerrero, Verdú-Albert 2012, s. 43]. Aby trasa została zakwalifikowana jako oficjalna Hiszpańska Trasa Winiarska musi spełnić szereg warunków, co bez wątpienia korzystnie wpływa na jakość samej trasy oraz świadczonych w jej ramach usług. Standardy jakości wyznaczane są według pięciu kategorii: planowanie i zarządzanie, charakter destynacji, produkt, enologia oraz usługi turystyczne. Pierwsza z nich, czyli planowanie i zarządzanie, obejmuje niezbędne aspekty organizacyjne trasy turystycznej, które powinny być spełnione aby mogła ona uzyskać certyfikat. Tymi warunkami są: utworzenie instytucji zarządzającej trasą (w tym wypadku jest to wspomniana *Asociación de la Ruta del Vino de Alicante*), stworzenie systemu monitorowania i oceny produktu oraz szkolenie zasobów ludzkich. Kolejna kategoria, charakter destynacji, obejmuje aspekty będące podstawą do utworzenia trasy jakimi są: zasoby naturalne, infrastruktura (nie tylko turystyczna), usługi i świadczenia publiczne oraz oznakowanie. Kategoria „produkt” związana jest z wprowadzeniem go na rynek, co wiąże się z koniecznością wprowadzenia w życie planu marketingowego oraz utworzeniem wizerunku produktu lub samej destynacji. Kolejne warunki zawarte w kategorii „enologia” dotyczą dostosowania usług turystycznych świadczonych na trasie oraz jej infrastruktury do przemysłu winiarskiego. Wiąże się to z uruchomieniem punktów informacyjnych, dostosowaniem winnic do zwiedzania

¹ Organ kontrolujący i poświadczający jakość wina z danego regionu.

oraz otwarciem muzeum wina. Kategoria „usługi turystyczne” związana jest z dostosowaniem istniejącej infrastruktury do nowych potrzeb. Aby było to możliwe, oprócz niezbędnych winnic, należy również dysponować odpowiednią bazą noclegową, punktami gastronomicznymi oraz dodatkowymi usługami dla podróżujących (np. wypożyczalnie samochodów, sklepy). Spełnienie wymienionych warunków upoważnia do zakwalifikowania trasy do oficjalnego rejestru Tras Winiarskich w Hiszpanii. Trasa w Alicante znajduje się obecnie w trakcie procesu weryfikacji. Analiza SWOT przeprowadzona przez ekonomistów z Uniwersytetu w Alicante, jako mocne strony trasy wymienia: ukierunkowanie na zachowanie unikalnego krajobrazu upraw wina i odrębności kulturowej oraz dobrze rozwinięte punkty gastronomiczne. Możliwości rozwoju dostrzeżono natomiast we wzroście zainteresowania kulturą winiarską w ogóle oraz w ukierunkowaniu części społeczeństwa na alternatywne formy turystyki, w pozytywnym nastawieniu władz lokalnych do rozwijania tychże właśnie form oraz możliwościach kształcenia kadry w dziedzinie turystyki na Uniwersytecie w Alicante [Andreu-Guerrero, Verdú-Albert 2012, s. 56]. Komercjalizacja produktu Trasa Winiarska Alicante przynosi zatem ludności miejscowej nie tylko korzyści materialne, lecz również wpływa na poprawę warunków rozwoju, zachowania odrębności kulturowej oraz pielęgnowania tradycyjnych form uprawy i wytwarzania wina. Instytucja zarządzająca została utworzona na poziomie lokalnym, dzięki czemu wszelkie korzyści z jej użytkowania przypadają w udziale ludności miejscowej. Ponadto ma ona charakter edukacyjny i w ten sposób wychodzi na przeciw wymaganiom turystów, którzy są zainteresowani poznaniem odwiedzanego miejsca. Dodatkowo jest ona zgodna z założeniami zrównoważonego rozwoju, co wpisuje się w strategię rozwoju turystyki zakładaną od roku 1998 w przepisie traktującym o turystyce we Wspólnocie Autonomicznej Walencja [Ley 3/1998, de 21 de mayo, de Turismo de la Comunidad Valenciana].

2. Turystyka na obszarach chronionych

Kolejnymi formami turystyki sprzyjającymi poznaniu dziedzictwa kulturowego prowincji, wspomagającymi zachowanie odrębności kulturowej mieszkańców odwiedzanych miejsc, aktywizującymi życie społeczności lokalnych oraz wpływającymi pozytywnie na przywracanie atrakcyjności obszarom wiejskim są różne formy turystyki uprawiane na obszarach chronionych. Najczęściej jest to turystyka aktywna, piesza i rowerowa. Te dwie formy są podstawowe jeżeli chodzi o poruszanie się po większości obszarów chronionych prowincji, dlatego są ważne dla rozwoju turystyki na ich terenie. Umożliwiają turystom obcowanie z naturą oraz poznawanie walorów zarówno naturalnych jak i kulturowych, co powoduje, że znaczenia nabiera aspekt poznawczy, którego zdecydowanie brakuje w tradycyjnej ofercie wypoczynkowej. Turystyka piesza oraz rowerowa odbywa się głównie na szlakach, które albo już istnieją albo są tworzone. Najczęściej jednak przystosowuje się do tego celu szlaki lub drogi istniejące. W prowincji Alicante oraz w całej Hiszpanii istnieją tzw. „szlaki przepędzania bydła” (hiszp. *vías pequarias*, tłum. własne). Ich tradycja sięga czasów średniowiecza, a ich głównym celem było, i nadal niekiedy jest, przepędzanie bydła w inne obszary w celu znalezienia pożywienia oraz wody [Gozálvez-Pérez 2011, ss. 101-102]. Obecnie jednak obszary wiejskie straciły na swojej wartości przez procesy migracyjne wewnątrz kraju polegające na opuszczaniu obszarów wiejskich przez młodych ludzi, którzy z pobytem w miastach wiąжали poprawę warunków życia. Zanotowały one wyraźny spadek ludności a tradycyjne formy hodowli zwierząt i uprawy roślin zaczęły powoli zanikać. W prowincji Alicante procesy migracyjne nasiliły się w latach siedemdziesiątych XX w. przez rozwój turystyki masowej. Powstawały nowe stanowiska pracy zarówno przy budowie obiektów jak i infrastruktury, a także w sektorze usługowym [Capel-Sáez 1967, ss. 77-78]. W interesie władz poszczególnych prowincji i gmin leży zatem zachęcenie młodych ludzi do zasiedlania obszarów wiejskich na nowo, co może nabrać rozpędu właśnie

dzięki nadaniu terenom wiejskim nowego znaczenia. Wytyczenie tras pieszych, rowerowych i niekiedy konnych nadaje szlakom przepędzania bydła odmienne funkcje od dotychczasowych: turystyczną, rekreacyjną oraz poznawczą. Uporządkowanie szlaków górskich w prowincjach oddalonych od brzegu oraz wprowadzenie do oferty turystycznej szlaków przepędzania bydła rozpowszechniło turystykę pieszą oraz rowerową w prowincji. Nadawanie nowego znaczenia szlakom przepędzania bydła jest uwzględnione w przepisie dotyczącym tych właśnie szlaków [Ley 3/1995, de 23 de marzo, de Vías Pecuarías]. Stanowi istotny element odzyskiwania tożsamości kulturowej przez społeczeństwa zamieszkujące wsie, co jest ważne dla władz lokalnych, które dążą do popularyzacji obszarów wiejskich i zachęcenia młodych ludzi do pozostawania na nich. Należy również zaznaczyć, iż szlaki przepędzania bydła stanowią często swego rodzaju korytarze ekologiczne, kluczowe w procesach migracji dzikich ptaków oraz zwierząt.

Wzbogacenie dotychczasowej oferty o turystykę pieszą i rowerową otwiera przed turystą nowe możliwości, dzięki którym będzie mógł nie tylko zażyć innej formy relaksu, lecz również bliżej poznać odwiedzane miejsce, które do tej pory było przez niego kojarzone jedynie z wypoczynkiem na plaży. W ten sposób dochodzi element poznawczy, którego zdecydowanie brakuje w tradycyjnej ofercie wypoczynkowej. Ważne jest to, że nowe formy użytkowania szlaków nie kolidują z oryginalnymi przyczyniając się do ich zachowania, a poprzez ich dynamizację mogą stanowić ważny aspekt strategii podnoszenia atrakcyjności obszarów wiejskich przynosząc korzyści zarówno mieszkańcom jak i turystom, co stanowi warunek, a równocześnie przejaw zrównoważonego charakteru turystyki. Poznawczy charakter tej nowej formy turystyki sprawia, że przyciąga ona inny rodzaj turystów. Nie są to już osoby nastawione na bierny wypoczynek i konsumpcję. Są to turyści świadomi, którzy chcą poznać miejscową kulturę i zwyczaje. W związku z tym są oni skłonni kupować lokalne produkty. Aby wyjść naprzeciw tym oczekiwaniom zwiększając zarazem dochody z turystyki uprawianej na obszarach chronionych, władze regionalne wraz z władzami obszarów chronionych objęły patronatem różne produkty wytwarzane przez lokalnych producentów. Produkty te dostępne są pod wspólnym znakiem jakości (certyfikatem) obszarów chronionych Wspólnoty Autonomicznej Walencja. Certyfikaty mają na celu promocję lokalnych wytworów takich np. wino, miód, oliwa. Produkty pochodzenia naturalnego prezentujące wysoką jakość są coraz bardziej pożądane na rynku.² Ponieważ są one wytwarzane w tradycyjny sposób oraz mają pochodzenie lokalne, stanowią kolejny element odzyskiwania tożsamości kulturowej. Ponadto, na terenie i/lub w bezpośredniej bliskości obszarów chronionych działają punkty gastronomiczne, których menu oparte jest o produkty pochodzące z samego obszaru lub stref przyległych uzyskiwane za pomocą tradycyjnych form (uprawy ziemi, hodowli bydła). W tym przypadku, podobnie jak przy enoturystyce, wizyty niewielkich grup turystów w bezpośredni sposób przyczyniają się zarówno do generowania zysków dla miejscowej ludności jak i do zachowania tradycyjnych profesji związanych z uprawą ziemi i/lub hodowlą zwierząt tworząc dzięki temu niepowtarzalny krajobraz. Nowe formy turystyki stymulują zatem miejscową ludność do zwiększenia swoich przychodów poprzez powrót do dawnego rzemiosła. Dzięki temu powstają miejsca pracy zarówno przy obsłudze ruchu turystycznego na obszarach chronionych jak i przy wytwarzaniu nowych produktów. Turyści natomiast mają szerszy wachlarz możliwości organizowania swojego wypoczynku i chętnie z tego korzystają. W tym wypadku niewątpliwą korzyścią dla mieszkańców jest zwiększenie dochodów, dla turystów zaś poszerzenie oferty. Dla władz lokalnych cenne jest podnoszenie atrakcyjności obszarów wiejskich oraz to, że dochody z nowych form turystyki trafiają w ręce przedsiębiorstw i usługodawców lokalnych a nie, jak w przypadku turystyki masowej, inwestorów zagranicznych.

² Alfredo González- dyrektor Regionlanej Sieci Parków Naturalnych, wypowiedź z grudnia 2011 roku.

3. Trasy i wycieczki oparte o zabytki z Listy UNESCO

Jak już zostało nadmienione, prowincja Alicante posiada trzy elementy wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Wizyty w Gaju palmowym oraz w miejscach gdzie obecne są malowidła naskalne stanowią najczęściej uzupełnienie lub dodatek do oferty podstawowej, nie stanowią produktu samego w sobie. Mimo to mają korzystny wpływ na kreowanie kulturowego wizerunku prowincji ponieważ posiadają element poznawczy mówiący o historii odwiedzanego miejsca oraz najczęściej nie mają masowego charakteru.

Trochę inaczej jest z wycieczkami organizowanymi na uroczystość Misterium w Elche, które odbywa się raz do roku w dniach 14 i 15 sierpnia. Stanowi ono odrębny produkt, którego dopełnieniem może być np. wycieczka do Gaju palmowego. Misterium jest unikatowym zabytkiem kulturowym o znaczeniu krajowym oraz międzynarodowym, o czym świadczy fakt mianowania go w 1931 roku Zabytkiem Narodowym (hiszp. *Monumento Nacional*, tłum. własne) oraz w 2001 wpisanie go jako jednego z pierwszych na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Obrządek ten ma swoje tradycje w Średniowieczu i odbywa się co roku w sierpniu w Bazylice Świętej Marii w Elche za specjalnym pozwoleniem papieża [www.unesco.pl/]. Na dzień 14 sierpnia przypada pierwsza część, tzw. *Vespra*, natomiast w dniu 15 sierpnia odbywa się część druga zwana *Festa*.³ W dniach poprzedzających, począwszy od 11 sierpnia odbywają się próby generalne.

Misterium to jest muzycznym dramatem sakralnym traktującym o śmierci, wniebowzięciu oraz ukoronowaniu Najświętszej Marii Panny. Obrządek ten ma szczególną wartość dla lokalnej społeczności, gdyż w większości odbywa się w lokalnym dialekcie – walenckim. Język ten jest obok hiszpańskiego drugim językiem urzędowym we Wspólnocie Autonomicznej Walencja, a zarazem i w prowincji Alicante. Wykładany jest w szkołach (podstawowej, średniej i na niektórych kierunkach uczelni wyższych), jest także używany w pismach oficjalnych i urzędowych a nazwy miejscowości pisane są na ogół w dwóch językach: hiszpańskim i walenckim. Cechą dialektu jest to, że dostosowuje się on do potrzeb jego użytkowników. Nazywa zatem rzeczy, procesy ...itd., które nie występują w takiej samej formie w innych miejscach (lub są postrzegane w inny sposób) lecz jedynie tam, gdzie używany jest dany dialekt. Jego zanik prowadzi do zubożenia językowego; niektóre nazwy zastępowane są innymi, bardziej ogólnymi [Escandell-Vidal i in. 2010, ss. 250-251]. Tradycja prowadzenia obrządku w mowie lokalnej przyczynia się zatem do zachowania tożsamości kulturowej mieszkańców oraz do rozpowszechniania lokalnego dialektu wśród turystów z innych miast oraz krajów, którzy co roku przybywają obejrzeć spektakl. Według szacunków lokalnych władz, w sierpniu, liczba odwiedzających jest wyższa niż w pozostałych miesiącach [Ajuntament d'Elx 2008, s.8].

Zakończenie

Z powodu spowolnienia rozwoju turystyki zdominowanej przez oferty *all inclusive* oraz pobyty w domach na wybrzeżu (pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Alicante), w drugiej części dekady zaczęto wprowadzać zmiany dążące do przywrócenia atrakcyjności prowincji jako destynacji turystycznej. Polegały one na wzbogaceniu oferty o alternatywne formy turystyki oraz produkty turystyczne. Spadek zainteresowania Alicante wśród turystów nastawionych na bierny wypoczynek na plaży zastąpiono nowymi rodzajami turystyki, które w tamtym okresie dopiero rozpoczynały swój cykl życia przyczyniając się zarazem do odmłodzenia dojrzałej destynacji, jaką była prowincja Alicante. Te alternatywne formy turystyki wdrażane były zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju podyktowanymi

³ Nazwy pochodzą z lokalnego dialektu walenckiego i oznaczają: *Vespra* – popołudnie, *Festa* – bal, uroczystość.

przez wydarzenia i trendy międzynarodowe, które znalazły również odzwierciedlenie w przepisach krajowych oraz działaniach regionalnych i lokalnych. Efektem tych działań było stworzenie nowej oferty turystycznej opartej o istniejące, niewykorzystane dotąd zasoby (kulturowe oraz naturalne). Zaletą nowych form turystyki jest to, że nie powodują one degradacji odwiedzanych miejsc i przynoszą zarazem korzyści dla społeczności lokalnych a nie, jak turystyka masowa, dla zagranicznych przedsiębiorstw. Ponadto, dzięki możliwości nabywania oryginalnych produktów regionalnych wzrosła atrakcyjność prowincji wśród turystów chcących zerwać z tradycyjnym *all inclusive*, a których przyciąga właśnie ta odmienność. Rozwijanie oferty turystycznej o zrównoważonym charakterze przynosi korzyści nie tylko samym turystom, którzy mają większy wybór, lecz również mieszkańcom oraz władzom lokalnym. Korzyści dla mieszkańców wiążą się z większymi perspektywami zarobkowymi oraz odzyskiwaniem tożsamości kulturowej poprzez pielęgnację języka oraz możliwości powrotu do dawnego rzemiosła sprzed dominacji turystyki masowej. Władze lokalne natomiast dążą do tego, aby oferta nie została zdominowana przez podmioty zagraniczne, lecz by przynosiła jak największe korzyści społecznościom lokalnym nie powodując szkód na odwiedzanych terenach. W ten sposób ma ona szansę przetrwać nie popadając w stagnację czy w zastój spowodowany zniszczeniem lub wyczerpaniem zasobów. Jest to zatem nowatorskie podejście do cyklu życia obszaru turystycznego. Władze oraz lokalni przedsiębiorcy turystyczni, którzy na przykładzie turystyki masowej wiedzą, że niekontrolowany rozwój prowadzi do stagnacji postanowili do tego nie dopuścić, wprowadzając w życie nowoczesne formy, które są rozwijane w oparciu o założenia zrównoważonego rozwoju. Zapoczątkowane w latach dziewięćdziesiątych, obecnie stają się coraz bardziej popularne i zauważalne w lokalnej ofercie. Nie tylko stanowią dopełnienie oferty wypoczynkowej, lecz tworzą odrębny, niezależny produkt.

Bibliografia

- Ajuntament d'Elx, 2008, *El Turismo en Elche 2008*, Elche.
- Aledo A., Mazón T., Mantecón A., 2006, *La insostenibilidad del turismo residencial*, Universidad de Alicante.
- Andreu Guerrero R., Verdú Albert L., 2012, *Turismo enológico en Alicante: la ruta del vino en el municipio de Pinoso*, Cuadernos de Turismo, n. 30, ss. 35-61.
- Baños Castiñeira C. J., 1998, *La oferta turística complementaria en los destinos turísticos alicantinos: implicaciones territoriales y opciones de diversificación*, Investigaciones Geográficas, n. 19, ss. 85-104.
- Butler R.W., 1980, *The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources*, The Canadian Geographer, t. XXIV, n.1, ss. 5-12.
- Capdepón Frías M., Rodríguez Sánchez I., Such Climent M. P., 2007, *Potencial de los Parques Naturales en el proceso de renovación de los destinos turísticos maduros: el caso de la Comunidad Valenciana*, Ministerio de Ciencia e Innovación, Madrid.
- Capel Sáez H., 1967, *Los estudios acerca de las migraciones en España*, Revista de Geografía, t.3 n.1, ss. 77-101.
- Escandell Vidal M. V., Marrero Aguiar V., Casado Fresnillo C., Gutiérrez Rodríguez E., Ruiz-Va Palacios P., 2010, *El lenguaje Humano*, Editorial Univeritaria Ramón Areces, LAVEL S.A., Madrid.
- Fávero I., Rotta Antunes J., 2007, *Enoturismo en la Región de la uva y el vino: Brasil*, Estudios y perspectivas en turismo, t.16 n.2, ss. 133-149.

- Gozálvez Pérez V., 2011, *Uso de las vías pecuarias y roturaciones: una conflictividad histórica entre ganaderos y labradores*, Investigaciones Geográficas, n.54, ss.101-132.
- Herbert D., 2001, *Literary Places, Tourism and the Heritage Experience*, Annals of Tourism Research, t. 28, n. 2, ss. 312-333.
- Huete R., 2005, *Factores de atracción de Alicante como destino residencial: el punto de vista de los residentes europeos*, [w:] Mazón T., Aledo A. (red.) *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*, Aguaclara, Alicante, ss. 375-390.
- Huete R., Mantecón A., Mazon T., 2008, *La percepción de los impactos del turismo residencial por parte de la sociedad receptora*, Materiały pokonferencyjne: II Jornadas sobre turismo y sociedad. IESA-CSIC Córdoba, febrero de 2008.
- Instituto de Estudios Turísticos, 2004, *Movimientos Turísticos de los Españoles (FAMILITUR)*, Secretaría de Estado de Turismo y Comercio, Madrid.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2002, *Produkt turystyczny*, Turystyka i Hotelarstwo, n. 1, ss. 33-54.
- López Guzmán T.J., Sánchez S.M., 2008, *La creación de productos turísticos utilizando rutas enológicas*, Pasos, Revista de Turismo y Patrimonio Cultural, t. 6, n. 2, ss.159-171.
- Martí Ciriquián P., Nolasco Cirugeda A., Ortuño Padilla A., 2012, *Landscape and urban quality in consolidated tourist areas in Alicante coastline*, Materiały pokonferencyjne: 6th Conference of the International Forum on Urbanism (IFoU): TOURBANISM, Barcelona, 25-27 gener.
- Mazón T., Aledo A., 2005, *Los límites del turismo residencial: el caso de Torreveja*, Estudios Turísticos, n. 165, ss.77-95.
- Mazón T., Huete R., 2005, *Turismo residencial en el litoral alicantino: los casos de Denia, Altea, Benidorm, Santa Pola y Torreveja*, [w:] Mazón T., Aledo A. (red.) *Turismo residencial y cambio social. Nuevas perspectivas teóricas y empíricas*, Aguaclara, Alicante.
- Prawo Autonomiczne 3/1998 z 21 maja o Turystyce w Regionie Autonomicznym Walencja (tłum. własne) Ley 3/1998, de 21 de mayo, de Turismo de la Comunidad Valenciana.
- Prawo Krajowe 3/1995 z 23 marca o Szlakach pędzenia bydła (tłum. własne), La Ley 3/1995, de 23 de marzo, de Vías Pecuarias.
- Santos Velasco J. A., 2002, *Algunas observaciones sobre la actual legislación española de patrimonio arqueológico*, Iberia: Revista de la Antigüedad, n. 5, ss. 7-20.
- Such Climent M. P, Rodríguez Sánchez I., Capdepón Frías M., 2008, *Los espacios naturales protegidos litorales de la Comunidad Valenciana: una oportunidad para la diversificación de los destinos turísticos consolidados de sol y playa*, Ministerio de Ciencia e Innovación, Madrid.
- Vera Rebollo F., Ivars Baidal J. A., 2003, *Measuring Sustainability in a Mass Tourist Destination: Pressures, Perceptions and Policy Responses in Torreveja, Spain*, Journal of Sustainable Tourism, t. 11, n. 2-3, ss. 181-203.
- Vera Rebollo F., Rodríguez Sánchez I., 2010, *Tourism strategies for the renovation of mature coastal tourist destinations in Spain*, Materiały pokonferencyjne: Sustainable Tourism 2010, New Forest UK, 5-7 July 2010.
- Widawski K., 2011, *Wybrane elementy dziedzictwa kulturowego środowiska wiejskiego - ich wykorzystanie w turystyce na przykładzie Hiszpanii i Polski*, Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, t.17.

Strony internetowe

<http://mapasinteractivos.didactalia.net/> (data dostępu: 1.03.2014)

www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/dziedzictwo-niematerialne/lista-dziedzictwa-niematerialnego/europa-i-ameryka-polnocna/hiszpania/ (data dostępu: 10.07.2014)

Cultural tourism development respecting the rules of sustainable development – the case of Alicante province, Spain

Key words: mass tourism, Alicante province, cultural tourism, sustainable development

Abstract

The Alicante province is one of those having the best conditions in Spain to develop a mass 3S tourism. This kind of tourism has dominated tourism development in the province since the mid 20th century when it first achieved the stage of growth, then the stage of stability, and by the end of the century entered the stage of decline. In the face of danger of losing tourists the authorities decided to change their previous policy and focus on cultural tourism using attractive conditions provided by natural and cultural assets of the province. Three forms of cultural tourism have been developed: wine tourism, tourism in protected areas, and tourism to cultural heritage places inscribed on the UNESCO World List. All them meet the criteria of sustainable tourism enabling to protect natural environment, to fulfill tourists expectations and to provide local communities with jobs and earnings which enables them to raise the quality of their life.